

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНОВЛЕННЯ ОЦІНКОВИХ СТАВЛЕНЬ ЯК МЕХАНІЗМУ ОСОБИСТІСНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ШКОЛЯРА

Мусяка Н.І. дослідження становлення оцінкових ставлень як механізму особистісної ефективності школяра. У статті представлено результати експериментального дослідження оцінкових ставлень як механізму особистісної ефективності школярів у системі “Я – Я” та “Я-учіння”. Розкрито особливості становлення архітекtonіки різновидів оцінки причин власних шкільних невдач у школярів з різною особистісною ефективністю та мікрогенезу архітекtonіки оцінки причин власних шкільних невдач у школярів відповідно до рівня їх особистісної ефективності на певному етапі шкільного навчання; макрогенезу архітекtonіки оцінки причин власних шкільних невдач у школярів різного рівня особистісної ефективності на різних етапах їх навчання і з'ясування макрогенетичних тенденцій. Встановлено зв'язок між особливостями становлення оцінки учнем причин власних невдач, що репрезентується у відповідному локусі контролю, та особистісною ефективністю в учнів молодшого та середнього шкільного віку.

Ключові слова: генеза, особистість, локус контролю, особистісна ефективність, оцінка, оцінкові ставлення.

Мусяка Н.И. исследование становления оценочных отношений как механизма личностной эффективности школьника. В статье представлены результаты экспериментального исследования оценочных отношений как механизма личностной эффективности школьников в системе “Я – Я” и “Я-обучение”. Раскрыты особенности становления архитектоники оценки причин собственных школьных неудач у школьников с разной личностной эффективностью и микрогенез архитектоники оценки причин собственных школьных неудач у школьников в соответствии с уровнем их личностной эффективности на определенном этапе школьного обучения; макрогенез архитектоники оценки причин собственных школьных неудач у школьников разного уровня личностной эффективности на разных этапах их обучения и выяснения макрогенетичных тенденций. Установлена связь между особенностями становления оценки причин собственных неудач учеником, которая представлена соответствующим локусом контроля, и личностной эффективностью у учащихся младшего и среднего школьного возраста.

Ключевые слова: генезис, личность, личностная эффективность, локус контроля, оценка, оценочные отношения.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Становлення ефективної особистості школяра, здатної до розвитку та самореалізації є центральною проблемою реформування вітчизняного освітнього простору. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема дослідження психологічних механізмів які забезпечують особистісну ефективність учня як суб'єкта учіння. Серед них одним із стрижневих є оцінкові ставлення особистості, що впливають на перебіг становлення особистісної ефективності/неефективності школяра. Однією з важливих структурних

ланок оцінкових ставлень нами виокремлено оцінку учнем причин власних шкільних невдач. Саме усвідомлення учнем причин, що заважають йому досягти певних результатів, здійснює функцію зворотного зв'язку у системі "учень-вчитель-учень" (Г.С. Костюк) [1] і дає змогу дорослому (вчителю, вихователю, батькам) побачити ті труднощі, з якими зустрічається школяр у процесі учіння.

Останні дослідження і публікації, виділення невирішених питань загальної проблеми, якій присвячується стаття. Теоретико-методологічним засадами нашого дослідження проблеми оцінкових ставлень є теорія самосвідомості видатного українського психолога П.Р. Чамати [6, 7]. П.Р. Чамата вперше у вітчизняній психології розкриває механізм становлення оцінкового ставлення до себе та інших. У системі ставлення особистості до зовнішнього предметного світу і до інших людей у процесі інтерсуб'єктної активності, усвідомлення його людиною як особистістю учений вбачає психологічну сутність становлення, за його термінологією, "правильної" оцінки себе. "Усвідомлення людиною своїх взаємовідносин із зовнішнім світом та іншими людьми, що виражається в її здатності визначати своє місце в цьому світі, виділяти себе з нього і протиставляти себе йому, правильно оцінювати свої відношення до інших людей і відношення інших до себе і т.д., допомагають їй правильно оцінювати і саму себе, свої фізичні і психічні властивості, свої позитивні і негативні якості, вчинки і дії, своє місце у житті, у праці, в суспільстві і т.д." (виділено нами. – Н.М.) [6, с. 229].

Процес оцінювання як складова внутрішньої діяльності розглядається, з одного боку, як пов'язаний з інтернальним локусом контролю, що формує у особистості здатність брати на себе відповідальність за власні вчинки та дії, а з другого, – з ефективністю власного становлення – робити їх "дедалі досконалішими" [6, с. 229].

Визначаючи оцінкові ставлення як механізм особистісної ефективності учня ми спиралися на фундаментальні засади ефективного особистісного розвитку школяра у процесі учіння, розроблені Г.С. Костюком [1]. Засадовим для дослідження оцінкових ставлень школярів як механізму особистісної ефективності є розуміння Г.С. Костюком особистості як "складної цілісної системи систем" [1]. Принцип системності дає нам підстави для розгляду оцінкової сфери не як моно-особистісної, а як такої, що сама є системним утворенням і репрезентується в різних системах: "Я – Я", "Я – інші", "Я – діяльність".

Формулювання цілей і постановка завдань статті. Метою статті є аналіз частини експериментального дослідження оцінкових ставлень як психологічного механізму особистісної ефективності учнів у системі "Я-учіння", які репрезентуються у оцінковому ставленні школяра до власних шкільних невдач.

Виклад методики і результатів досліджень. Експериментальне вивчення оцінкових ставлень як механізму особистісної ефективності учнів здійснювалося у двох площинах: 1) мікроаналіз оцінкових ставлень учнів з різною особистісною ефективністю на певному етапі їхнього навчання у початковій та основній школі, а також з'ясування мікрогенетичних тенденцій у становленні оцінкового механізму особистісної ефективності школярів; 2) макроаналіз, метою якого було вивчення особливостей оцінкових ставлень протягом певного періоду перебування дитини в початковій і

основній школі та визначення макrogenетичних тенденцій – з'ясування онтогенетичної динаміки в межах кожного рівня особистісної ефективності школярів.

Методичне підґрунтя дослідження складала серія авторських методичних прийомів, модифікований нами варіант методики на визначення оцінкових та регулятивних тенденцій (М.В. Матюхіна, А.Б. Орлов, R. De Charms) [2; 3; 4; 5; 8].

Дослідження проводилося з учнями третіх, четвертих класів початкової школи та учнями п'ятих, шостих класів основної школи.

За результатами експертної оцінки, школярів, відповідно до рівня їх особистісної ефективності (ОЕ), було поділено на три групи: I група – учні з високою особистісною ефективністю (з високою ОЕ), II група – учні з середньою особистісною ефективністю (з середньою ОЕ), III група – учні з низькою особистісною ефективністю (з низькою ОЕ).

Дослідження оцінкових ставлень як механізму особистісної ефективності школярів у системі "Я-учіння" передбачало аналіз особливостей становлення оцінки причин власних шкільних невдач, в якій знаходять відображення самооцінкові регулятивні тенденції. Вони репрезентуються у відповідному локусі контролю школярів з різною особистісною ефективністю: інтернальному, за якого школярі приписують відповідальність за результати своєї діяльності власним зусиллям, та екстернальному, коли школярі переносять відповідальність за результати своєї діяльності на зовнішні чинники. Усвідомлення учнем причин, що заважають йому досягти бажаних результатів в учінні, та його власна оцінка способів подолання учінневих труднощів віддзеркалює його особистісний статус у дихотомії активності/пасивності і є індикатором продуктивності становлення особистісної ефективності чи, навпаки, її гальмування.

Здійснене вивчення мікрогенези архітекtonіки різновидів оцінки причин власних шкільних невдач у школярів з різним рівнем особистісної ефективності того чи того етапу шкільного навчання дало змогу розкрити особливості її становлення.

Як свідчать експериментальні дані, 64% вискоефективних (I рангове місце) третьокласників, аналізуючи свої шкільні невдачі, вказують на внутрішні причини, приписуючи відповідальність за результати своєї діяльності власним зусиллям. Лише 36% школярів цієї групи вказують на зовнішні причини, покладаючи відповідальність за результати своєї діяльності на зовнішні обставини. Отже, у вискоефективних третьокласників зафіксовано чітко виражену тенденцію становлення внутрішнього локусу контролю – домінантне I рангове місце в оцінці причин, що заважають досягти бажаних результатів, у школярів цієї групи відведене внутрішнім причинам.

Протилежним за змістом є абрис становлення оцінки у середноефективних школярів: 77% третьокласників (I рангове місце), оцінюючи причини своїх шкільних невдач, пояснюють їх зовнішніми обставинами та, відповідно, не покладаються на власні сили; на противагу – 23% учнів приписують відповідальність за результати своєї діяльності власним зусиллям. На домінантному місці у школярів цієї групи – зовнішні причини. При цьому зафіксовано різке статистично значуще ($\varphi = 4,15$ при $p \leq 0,001$) зростання кількості учнів, що приписують відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім обставинам – більш як удвічі, порівняно з вискоефективними третьокласниками. Водночас спостерігається також різке статистично значуще ($\varphi = 4,17$ при $p \leq 0,001$) зниження (більше ніж утричі) кількості середноефективних школярів,

котрі, оцінюючи результати своєї діяльності, вбачають невдачі у внутрішніх причинах, порівняно із високоефективними третьокласниками.

Схожу за своїм профілем із середньоефективними школярами тенденцію (але різко окреслену) зафіксовано у третьокласників з низькою ОЕ. Домінантного статусу набувають у 91% школярів (I рангове місце) зовнішні причини власних шкільних невдач і лише 9% учнів цієї групи в оцінці цих причин убачають власні зусилля. Як свідчать отримані дані, із зниженням рівня особистісної ефективності статистично значуще зростає ($\varphi = 5,09$ при $p \leq 0,001$) кількість учнів, що вбачають причини своїх шкільних невдач у зовнішніх чинниках. І водночас спостерігається різке статистично значуще ($\varphi = 5,07$ при $p \leq 0,001$) – у 7 разів – зниження кількості учнів, що вбачають причини своїх невдач у самих собі.

Аналіз становлення тенденції в оцінці причин невдач школярів з різною особистісною ефективністю на четвертому етапі навчання у початковій школі показав таке. Як свідчать отримані експериментальні дані, 82% четвертокласників з високою ОЕ вбачають причини своїх шкільних невдач у власних здібностях та зусиллях, на зовнішні причини вказують 18% учнів. Внутрішні причини займають I рангове місце у школярів цієї групи.

У групі середньоефективних четвертокласників внутрішні причини невдач також посідають I рангове місце – 68% школярів вважають за можливе досягнути більш успішних результатів власними зусиллями. Третина середньоефективних школярів, оцінюючи причини власних навчальних невдач, указують на зовнішні обставини.

У низькоефективних – на відміну від високо- і середньоефективних четвертокласників – зафіксовано протилежну тенденцію: 64% учнів убачають причину шкільних невдач у зовнішніх обставинах, і лише одна третина школярів убачає причини своїх невдач у самих собі.

Аналіз мікрогенетичних тенденцій у групах четверокласників з різною ОЕ показав, що із зниженням рівня особистісної ефективності простежується різке зростання від першої до третьої групи – з 18% до 64% (на статистично значущому рівні – $\varphi = 1,76$ при $p \leq 0,05$) – кількості четвертокласників, що вбачають причини своїх невдач у зовнішніх чинниках.

Водночас у школярів цих груп спостерігається зменшення кількості четвертокласників, що приписують відповідальність за результат своєї діяльності власній особистості (внутрішній локус контролю): більш як удвічі – від 82% до 36% (на статистично значущому рівні – $\varphi = 1,75$ при $p \leq 0,05$).

Перейдемо до аналізу оцінки причин власних шкільних невдач школярів основної школи. Експериментальні дані щодо особливостей становлення цього компоненту оцінкових ставлень у п'ятикласників з різною особистісною ефективністю показали, що лише 39% високоефективних п'ятикласників зазначають причиною своїх невдач недостатні власні зусилля, здібності чи власні особистісні риси, тоді як 61% учнів цієї групи такою причиною визначають зовнішні чинники. I рангове місце посідають у цих школярів зовнішні причини в оцінці навчальних невдач.

43% середньоефективних п'ятикласників приписують відповідальність за результати своєї діяльності власній особистості, а 57% учнів цієї групи пояснюють свої

невдачі знову ж таки (як і високоефективні учні) зовнішніми причинами, які займають у цій групі школярів I рангове місце. Водночас у цій групі, порівняно з високоефективними п'ятикласниками, спостерігається статистично незначуще зменшення кількості учнів, що приписують відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім обставинам. Також зафіксовано статистично незначуще зростання кількості середньоефективних школярів, котрі приписують відповідальність за результати своєї діяльності власним зусиллям – порівняно з високоефективними школярами.

У низькоефективних п'ятикласників на домінантному місці також зовнішні причини шкільних невдач – 74% (I ранг). Лише чверть низькоефективних учнів указують на внутрішні причини невдач.

Аналіз мікрогенетичних тенденцій у групах п'ятикласників з різною особистісною ефективністю виявив принципово уніфіковану особливість: I рангове місце на цьому етапі шкільного навчання посідають, незалежно від її рівня, зовнішні причини: 61% – 57% – 74% відповідно (без статистично значущих відмінностей між цими групами).

Домінування зовнішніх причин в оцінці власних шкільних невдач п'ятикласників з різною особистісною ефективністю, на відміну від молодших школярів, віддзеркалює те, наскільки складною є психологічна адаптація учня у процесі його переходу від початкової до основної школи.

Одночасно спостерігається зниження кількості учнів, які вбачають причини своїх невдач у самих собі, що вказує на деструктивні тенденції у становленні оцінкової сфери п'ятикласників.

Внутрішні причини займають підпорядковане місце (II ранг) щодо зовнішніх причин, які домінують у всіх групах п'ятикласників незалежно від рівня особистісної ефективності, хоча лише у третій групі між ними зафіксовано статистично значущу відмінність.

Отримані експериментальні дані щодо особливостей оцінки причин власних шкільних невдач у шестикласників свідчать про такі її особливості. У групі високоефективних шестикласників 81% вказують на внутрішні причини власних невдач (I рангове місце) і лише 19% – на зовнішні. У середньоефективних школярів внутрішні причини також посідають I рангове місце, хоч кількісно зменшуються (54%), а зовнішні причини займають II рангове місце (46%). Водночас у низькоефективних шестикласників домінантними стають зовнішні причини – I рангове місце (у 82%); відповідальність за свої невдачі вони приписують іншим людям, обставинам тощо. Лише 18% школярів цієї групи вбачають причини своїх шкільних невдач у самих собі.

Аналіз результатів дослідження показав, що із зниженням рівня особистісної ефективності різко зростає кількість шестикласників, що вбачають причини своїх невдач у зовнішніх обставинах – від 19% до 82% (зростання на статистично значущому рівні – $\varphi = 2,32$ при $p \leq 0,01$). Одночасно із зниженням особистісної ефективності спостерігається зменшення кількості шестикласників, що приписують відповідальність за результат своєї діяльності власній особистості: більш як в 4 рази – від 81% до 18% (на статистично значущому рівні – $\varphi = 2,32$ при $p \leq 0,01$).

Отримані експериментальні дані щодо оцінки учнем причин власних шкільних невдач як компонента оцінкових ставлень у парадигмі особистісної ефективності в

мікрогенетичній проекції дали змогу виокремити такі її особливості: встановлено наявність прямої залежності на статистично значущому рівні між рівнем особистісної ефективності й локалізацією інтернальних і екстернальних тенденцій. З одного боку, у школярів з високим рівнем особистісної ефективності зафіксовано становлення інтернальності в оцінці причин, що заважають досягти бажаних результатів, з іншого – у школярів з низьким рівнем – становлення екстернальності. Окреслений абрис мікрогенетичної проекції простежується на етапі навчання у 3, 4 та 6 класах. Це дає змогу зробити припущення про щільність кореспондуючих зв'язків між продуктивністю становлення особистісної ефективності школяра як суб'єкта учіння і його суб'єктних зусиль у процесі не лише раннього періоду навчання – у молодшому шкільному віці, а й на підлітковому етапі онтогенезу. Проте чітко зафіксовано злам цієї тенденції у період переходу школяра від початкової школи до середньої школи та труднощі адаптаційного періоду для п'ятикласників, за якої незалежно від рівня ОЕ у школярів цього етапу навчання наявні лише екстернальні тенденції.

Очевидно, що ця особливість має ситуативний характер, оскільки в шестикласників з високою ОЕ чітко відновлюється вищеокреслена лінійна залежність між рівнем особистісної ефективності і локалізацією причинності у досягненні школярем успіху у процесі шкільного навчання. Але питання її стабільності вимагає продовження експериментальної роботи на наступних етапах онтогенезу.

Перейдемо до розгляду онтогенетичних особливостей становлення цього компонента оцінкового ставлення у макрогенетичній проекції.

Аналіз макрогенетичної динаміки співвідношення внутрішніх і зовнішніх причин у становленні оцінкової сфери високоефективних школярів протягом періоду їх навчання у початковій та основній школі показав таке.

Так, у високоефективних третьокласників внутрішні причини невдач навчальної діяльності перебувають на I ранговому місці, на II – зовнішні, що свідчить про домінування інтернальних тенденцій у цих школярів. Отже, дві третини високоефективних третьокласників пов'язують причини своїх невдач з власними навчальними можливостями, досягненнями, власною активністю, наполегливістю та ін.

У високоефективних четвертокласників зберігається така сама, як і у третьокласників з високою ОЕ, ієрархія названих ними причин навчальних невдач. Водночас спостерігається, порівняно з цією групою третьокласників, зростання до 82% кількості школярів (на статистично значущому рівні: $\varphi = 2,75$ при $p \leq 0,001$), котрі вказують на внутрішні причини (I рангове місце), і паралельно простежується зменшення кількості учнів (на статистично значущому рівні: $\varphi = 2,77$ при $p \leq 0,001$), у яких зафіксовано зовнішні причини власних шкільних невдач. Отримані експериментальні дані дають можливість стверджувати, що у високоефективних школярів третього та четвертого класу відбувається інтенсивне становлення інтернальних тенденцій оцінкової сфери в системі "Я – учіння".

Констатовано, що при переході молодших школярів до основної школи відбувається злам вказаної тенденції: на I рангове місце у групі п'ятикласників з високою ОЕ (61%) виходять зовнішні причини, на II – внутрішні, що свідчить про домінування екстернальних тенденцій у школярів цієї групи (на статистично значущому

рівні $\varphi = 2,29$ при $p \leq 0,01$). Ці дані є ще одним підтвердженням того, що на початку навчання в основній школі (в п'ятому класі) школярі переживають складний період адаптації до нових умов навчання.

У високоефективних шестикласників домінантне, I рангове місце посідають внутрішні причини – 81% школярів пов'язують причини своїх шкільних невдач із власною недостатньою наполегливістю, старанністю. Одночасно зменшуються, порівняно з п'ятикласниками з високою ОЕ (до 19% на статистично значущому рівні: $\varphi = 2,35$ при $p \leq 0,01$), кількість шестикласників, що вказують на зовнішні чинники власних навчальних невдач.

Перейдемо до розгляду становлення – у макрогенетичній проекції – тенденції оцінкового ставлення у середньоефективних школярів – від третього до шостого класу.

У групі середньоефективних третьокласників I рангове місце посідають зовнішні причини, також у цій групі зафіксовано утричі більше школярів, котрі вбачають причини навчальних невдач у зовнішніх чинниках, ніж у внутрішніх (77% проти 23%). Експериментальні дані свідчать про низький рівень суб'єктного контролю в оцінці навчальних невдач школярів цієї групи. У четвертокласників із середньою ОЕ спостерігається протилежна тенденція – домінантними стають внутрішні причини (68%) – I рангове місце. Водночас кількість школярів, котрі вказують на зовнішні причини невдач, різко зменшується (на статистично значущому рівні: $\varphi = 2,41$ при $p \leq 0,001$) більше, ніж удвічі. При переході школярів до основної школи у п'ятикласників із середньою ОЕ на I рангове місце виходять зовнішні причини (у 57% школярів цієї групи). Ці дані знову підтверджують складнощі адаптації п'ятикласників до нових умов шкільного навчання і включення учня у освітнє середовище. Прикметно, що в середньоефективних шестикласників хоч і констатовано статистично незначуще зростання внутрішніх чинників (46% пов'язують свої навчальні невдачі з власними можливостями, здібностями та зусиллями), проте I рангове місце відведено зовнішнім чинникам.

Аналіз експериментальних даних щодо становлення оцінкового ставлення до власних шкільних невдач у низькоефективних школярів – у макрогенетичній проекції – дав змогу з'ясувати таку динаміку.

У школярів з низькою ОЕ оцінка причин власних шкільних невдач від третього до шостого класу характеризується певною стабільністю протягом усього досліджуваного періоду навчання як в учнів початкової, так і основної школи. Простежується уніфікована тенденція щодо свого загального абрису, а саме – домінування зовнішніх причин.

Якщо в низькоефективних третьокласників цієї групи домінування зовнішніх чинників шкільних невдач школярів сягає 91%, то в четвертокласників з низькою ОЕ так само домінують у оцінці зовнішні причини власних шкільних невдач. Зафіксовано певний позитивний вектор динаміки в оцінці, а саме – їх зменшення на третину (на статистично значущому рівні: $\varphi = 1,65$ при $p \leq 0,05$). Домінантність екстернальності свідчить про деструктивні тенденції у становленні оцінкової сфери школярів початкової школи з низькою ОЕ, що веде до зниження суб'єктної та учінневої результативності.

При переході молодших школярів з низькою ОЕ до середньої школи картина, на жаль, не змінюється – домінування зовнішніх причин шкільних невдач зберігається, та ще й має тенденцію до зростання. Так, 74% низькоефективних п'ятикласників при оцінці причин власних шкільних невдач убачають їх у зовнішніх чинниках (I рангове місце). У шестикласників з низькою ОЕ зафіксовано теж домінування зовнішніх чинників шкільних невдач, що притаманне 4/5 учнів цієї групи. Ці дані свідчать про потребу в спеціальній корекційній роботі з метою “зняття” вказаної деструкції у низькоефективних школярів як початкової, так і основної школи.

Аналіз макротенденцій у групах з різною ОЕ у початковій і основній школі свідчить про такі особливості оцінки учнем причин власних шкільних невдач. Для порівняння обрано полярні групи – з високою ОЕ та низькою ОЕ.

У школярів з високою ОЕ від третього до шостого класу встановлено наявність лінійної залежності між рівнем ОЕ та становленням локалізації причинності. Домінантною є тенденція переважання внутрішніх причин, які посідають I рангове місце у третьо-, четверто- і шестикласників з високою ОЕ. Винятком є п'ятикласники з високою ОЕ, у яких зафіксовано переважання зовнішніх причин, які з посідають I рангове місце. При цьому відбувається на статистично значущому рівні ($\varphi = 1,64$ при $p \leq 0,05$) стрімке зменшення відсотка внутрішніх причин: з 82% у четвертокласників з високою ОЕ до 39% у п'ятикласників цієї групи. Це, як уже зазначалося вище, свідчить про складнощі адаптаційного періоду включення у шкільне навчання середньої школи навіть для школярів з високою особистісною ефективністю. Очевидно, що ця особливість прояву оцінки у п'ятикласників з високою ОЕ має ситуативний характер, оскільки в шестикласників з високою ОЕ відновлюється лінійна залежність між рівнем ОЕ і локалізацією причинності у досягненні школярем успіху у процесі шкільного навчання. Про стійкість тенденції у школярів з високою ОЕ свідчить відсутність статистично значущої різниці у динаміці зростання внутрішніх причин від третього до шостого (окрім п'ятого) класу (64% – 82% – 81%). Водночас питання її стабільності актуалізує продовження експериментальної роботи на наступних етапах онтогенезу.

У групі школярів з низькою ОЕ зафіксовано лінійну залежність між рівнем особистісної ефективності й локалізацією екстернального контролю. Незалежно від етапу навчання, від третього до шостого класу, у школярів цієї групи I рангове місце посідають зовнішні причини. Ця генералізована тенденція має свої особливості прояву. Зокрема, в четверокласників з низькою ОЕ зменшується розрив і, відповідно, зростає щільність між зовнішніми і внутрішніми причинами. І хоч вони ще містять в собі значну розбіжність (внутрішніх майже вдвічі менше, ніж зовнішніх у низькоефективних четверокласників), все-таки у макрогенезі спостерігається позитивний вектор становлення локалізації інтернального контролю у початковій школі. Про це свідчить збільшення у чотири рази внутрішніх причин у четвертокласників з низькою ОЕ проти школярів такої самої групи третьокласників (з 9% до 36%) і статистично значуще ($\varphi = 1,73$ при $p \leq 0,05$) зменшення на третину зовнішніх причин (з 91% до 64% відповідно). Водночас про складнощі адаптації молодших підлітків до шкільного навчання свідчить тенденція до зниження у п'яти- і шестикласників з низькою ОЕ

внутрішніх причин (26% і 18% відповідно) у оцінці причин власних невдач і зростання зовнішніх причин (7% і 84% відповідно) у цих учнів.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Результати дослідження дали можливість встановити архітектуру оцінкового ставлення до власних шкільних невдач у школярів з різною особистісною ефективністю: мікрогенезу архітектури оцінки причин власних шкільних невдач у школярів відповідно до рівня їх особистісної ефективності на певному етапі шкільного навчання; макрогенезу архітектури оцінки причин власних шкільних невдач у школярів різного рівня особистісної ефективності на різних етапах їх навчання та з'ясувати макрогенетичні тенденції. Аналіз експериментальних даних показав наявність статистично значущого зв'язку між особливостями становлення оцінки учнем причин власних невдач, що репрезентується у відповідному локусі контролю, та особистісною ефективністю в учнів молодшого та середнього шкільного віку.

Проведений аналіз особливостей мікро- і макрогенезу аналізованого компонента оцінкових ставлень як механізму особистісної ефективності школярів протягом їх навчання у початковій та основній школі переконують у необхідності розробки корекційної системи з метою конструктивного розвитку оцінкової сфери дітей молодшого та середнього шкільного віку в системах "Я – Я", "Я-учинь".

Список використаних джерел

1. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред. Л.М. Проколієнко. – К. : Радянська школа, 1989. – с. 608.
2. Маркова А. К. Формирование мотивации учения : книга для учителя / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
3. Матюхина М. В. Мотивация учения младших школьников / М.В. Матюхина. – М. : Прогресс, 2004. – 278 с.
4. Матюхина М.В. Экспериментальная работа в школе / М.В. Матюхина, С.Г. Ярикова. – М. : «Градарики», 2009. – 214 с.
5. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность ; пер. с нем. : в 2 т. ; под ред. В.М. Величковского / Хайнц Хекхаузен. – М. : Педагогика, 1986. – Т. 1. – 406 с, Т.2. – 391 с.
6. Чамата П.Р. Про генезис самосвідомості дитини / П. Р. Чамата // Наукові записки НДІ психології ; за ред. Г. С. Костюка. – К. : Рад. школа, 1949. – Т. 1. – С. 224 –242.
7. Чамата П.Р. Про природу та суть самосвідомості особистості / П.Р. Чамата // Наукові записки. Праці республіканської психологічної конференції ; за ред. Г.С. Костюка, О. М. Раєвського, П. Р. Чамати. – К. : Рад. школа, 1956. – Т. VI. – С. 5 – 15.
8. De Charms R. Motivation enhancement in education settings // R. E. Ames & C. Ames (Eds.), Motivation in education. – N.-Y.: Academic Press, 1984. – Vol. 1. – pp. 275-310.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Kostyuk H.S. Navchal'no-vykhovnyy protses i psikhichnyy rozvytok osobystosti / za red. L.M. Prokoliyenko. – K. : Radyans'ka shkola, 1989. – s. 608.
2. Markova A.K. Formirovanie motivacii uchenija : kniga dlja uchitelja / A.K. Markova, T.A. Matis, A. B. Orlov – M.: Prosveshhenie, 1990. – 192 s.
3. Matjuhina M.V. Motivacija uchenija mladshih shkol'nikov / M.V. Matjuhina. – M.: Progress, 2004. – 278 s.

4. Hekhauzen X. Motivacija i dejatel'nost' ; per. s nem. : v 2 t. ; pod red. V. M. Velichkovskogo / Xajnc Hekhauzen. - M. : Pedagogika, 1986. – T. 1. – 406 s, T. 2. – 391 s.
5. Matjuhina M.V. Jeksperimental'naja rabota v shkole / M.V. Matjuhina, S.G. Jarikova. – M.: «Gradariki», 2009. – 214 s.
6. Chamata P.R. Pro genezis samosvidomosti ditini / P. R. Chamata // Naukovi zapiski NDI psihologii; za red. G. S. Kostjuka. – K. : Rad. shkola, 1949. – T. 1. – S. 224 –242.
7. Chamata P.R. Pro prirodu ta sut' samosvidomosti osobistosti / P. R. Chamata // Naukovi zapiski. Praci respublikans'koï psihologichnoï konferencii ; za red. G. S. Kostjuka, O.M. Raevs'kogo, P. R. Chamati. – K. : Rad. shkola, 1956. – T. VI. – S. 5 – 15.
8. De Charms R. Motivation enhancement in education settings // R. E. Ames & C. Ames (Eds.), Motivation in education. – N.-Y.: Academic Press, 1984. – Vol. 1. – pp. 275-310.

Musiyaka N.I. Research of formation of evaluative attitudes as a mechanism of schoolchildren's personal efficiency. The article presents the results of the experiment of evaluative attitudes as a mechanism of schoolchildren's personal efficiency in the system "I - I" and "I-learning". The study of evaluative attitudes as a mechanism of schoolchildren's personal efficiency includes analysis of formation of self-evaluation of schoolchildren's school failure causes, which reflects self-esteem regulatory trends that are revealed through a locus of control of schoolchildren with different personal efficiency. It was found out that schoolchild's awareness of the causes that prevented him/her to achieve the desired results in learning, and his/her own assessment of ways to overcome learning difficulties reflects his/her personal status in the dichotomy activity / inactivity and is an indicator of personal efficiency formation or, on the contrary, its underdevelopment.

The features of formation at a micro-genesis level of varieties of assessing of school failure causes by schoolchildren with different levels of personal efficiency at different stage of schooling are revealed.

Direct correlation with a statistically significant level between personal efficiency and localization of internal and external trends is confirmed and can be traced in third, fourth and sixth forms of learning. Break of these trends is reported for children transferred from primary to secondary school; fifth-form schoolchildren experience difficulties in adaptation period, and only external trends are present at this time regardless of a personal effectiveness level.

Macro-genesis of assessing of school failure causes by schoolchildren is revealed also: the ratio of external and internal factors in evaluation formation that is characteristic for schoolchildren groups with different personal efficiency in primary and secondary school - in the period from the third to sixth forms.

Statistically significant correlation between formation of child's own assessment of educational failure causes, which is represented in a corresponding locus of control, and personal efficiency of educational activities of primary and secondary school children is determined.

Key words: *genesis, personality, locus of control, personal efficiency, assessing, evaluative attitudes.*